

Szociológia Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Formádi Katalin

Professzionizáció új iránya a turizmus szektorban

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Kuczi Tibor, akadémiai doktor

egyetemi tanár

Budapest, 2009

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Formádi Katalin

Professzionizáció új iránya a turizmus szektorban

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Kuczi Tibor, akadémiai doktor

egyetemi tanár

© Formádi Katalin

TARTALOMJEGYZÉK

I.	Kutatási előzmények	4
1.1.	A téma indoklása	4
1.2.	A szakma elméleti megközelítései.....	5
1.3.	Professzionizáció új megközelítésben.....	7
II.	Az értekezés felépítése.....	8
III.	Kutatási módszertan	9
IV.	Kutatási eredmények.....	12
4.1	Egészségturisztikai és rendezvényszervezői szakmák meghatározása	12
4.2	Egészségturisztikai és rendezvényszervezői munkakörök szakmai és munkavégzési jellemzői.....	14
4.3	Professzionizáció folyamata	17
4.4	Egy ideáltipikus professzionizációs modell felvázolása .	18
V.	Főbb hivatkozások	21
VI.	Témakörrel kapcsolatos publikációk.....	23

I. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

1.1. A TÉMA INDOKLÁSA

A turizmus viszonylag *új jelenség*, mely csak a XX. század második felében vált tömegessé és került ezzel párhuzamosan a közvélemény és a tudomány figyelmébe. A tömegessé válással párhuzamosan ez a jelenség sokszínűbbé is vált, új földrajzi területeket hódított meg, valamint individualizálódott. A turizmus ma is rendkívül gyors *változása, fejlődése* miatt itt jól nyomon követhető a szakmává válás problémája és folyamata. Célom a turizmushoz kapcsoló szakmák jellemzőinek vizsgálata, amely a következő területeken jelent újítást a korábbi kutatásokhoz képest:

- kilép a legtöbbit kutatott szállodaipar keretei közül és az ágazati helyett piaci megközelítést alkalmazva két dinamikus fejlődő területre koncentrál: az egyik az *egészségturizmus*, mely az erősödő egészségtudatosságnak, aktivitásnak köszönheti felfutását; a másik pedig a *rendezvény- és konferenciaturizmus (továbbiakban rendezvényszervezés)*, mely az újdonságok, (szakmai) ismeretek átadásának és a szakmai kapcsolatok ápolásának hatékony csatornája miatt vált népszerűvé;
- a vizsgált területeken megvizsgálja a kialakult (és kialakulóban lévő) szakmákat, strukturalista-funkcionalista, interakcionista, neoweberianeo-marxi, posztmodern elméleti keretet áttekintve és alkalmazva meghatározza a szakmai kritériumokat, elemzi a munkavégzés jellemzőit, szubjektív és objektív sajátosságait és feltételeit;
- a szakmákat mikro- és makroszinten egyaránt vizsgálja,
- a statikus vizsgálati módszerekkel és eredményekkel szemben a szakmatörténetet, a szakmává válás folyamatát állítja a középpontba, az

egészségturizmus és a rendezvényszervezés piacán összehasonlító elemzést végez.

Ennek megfelelően a disszertáció két, sok-szereplős, újonnan kialakuló-fejlődő terület szakmává válási folyamatát tárja fel, arra keresve a választ, hogy e területeken belül

- milyen új szakmák kialakulását lehet nyomon követni,
- mik e szakmák sajátosságai,
- milyen szereplők játszanak szerepet a szakmák kialakulásában,
- milyen folyamatok vezetnek e szakmák kialakulásához,
- hol tart a vizsgált területeken a professzionalizáció.

Az elmélet szintjén a szakmák strukturalista-funkcionalista (makro) megközelítését és az új mikroszintű megközelítéseket alkalmazva újraértelmezem a professzionalizáció folyamatát.

1.2. A SZAKMA ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI

A modernizáció folyamata során differenciálódnak az általános gazdasági tevékenységek mind specifikusabb szakmákká, vagyis az egyéni munkatevékenység szűkebb területre koncentrálódása foglalkozási specializálódást eredményez. Ez a folyamat a szakmák kialakulása, amit különböző megközelítésekkel és magyarázatokkal, de a munkavégzés intézményesülésének tekinthetünk. A specializált tudás felértékelődésével és a gazdaság mind komplexebbé válásával a szakmák, illetve az azokat gyakorló szakemberek jelentősége is megnövekedett.

A szakmák jelentősége és változatossága a szociológiában nagy figyelmet kapott: a legszélesebb körben a szakmák kialakulásának folyamatát, a

szakmai szerveződés módját, valamint a szakemberek hatalmának, befolyásának mintáit vizsgálták. A szakma kialakulásában nagy szerepe van a tudás történetének, intézményesülésének. Giddens a tudás jellegének megváltozását a modernitás sajátosságának tekinti: a tudás mennyiségének bővülésével összhangban differenciálódás megy végbe, új tudományterületek, új szakmák, egy-egy szakterületen belül is új iparágak, specializációk stb. különülnek el. Az egykor egységes tudás bázisán e tágabb folyamatban alakulnak ki új szakismeretek, aminek következménye a szakértői rendszerek megjelenése (Giddens, 1990). A tudás szerepét Parsons (1951) is kiemeli, a szakmát önálló elméleti kerettel rendelkező foglalkozásnak tekinti. Freidson (1986, 2001) a tudás hatalmát emeli ki: arra helyezi a hangsúlyt, hogy a tudás, ismeretek birtoklása minden esetben hatalommal jár. A technikai, társadalmi, stb. problémák megoldására tudományos elméleteket és módszereket alkalmazó formális, vagy „elit tudást” szembeállítja a hétköznapi tudással. A szakértőt a formális tudás ügynökének tekinti.

A szakma első elemzései a közjó szempontjából kiemelt jelentőségű, társadalmi funkciót ellátó, a közösséget önzetlenül szolgáló szakmákkal (pl. orvos) foglalkoztak (Carr-Saunders, 1933, Parsons 1951, et al.). A szakmák kritériumrendszer modelljei egészen a hatvanas évekig uralták a szakma szociológiai megközelítését. A kritériumrendszer egyfajta ideáltipikus konstrukciót állított fel, amely egyrészt előrevetítette az elérni kívánt célállapotot, másfelől a szakmai jellemzők megléte vagy hiánya alapján felvázolta a szakmává válás fejlődési folyamatában elért fokozatot is.

A hatvanas években új irányként megjelenik a chicagói-iskola alapjaira építkezve Hughes (1958) elemzése a szakmákról. Ez az irányzat a korábbi szempontrendszer-elvű megközelítésekkel vitatkozva a szakmákat nem egy stabil szerkezetként, hanem az aktuális társadalmi interakcióknak megfelelően folyamatosan újraértelmezett szerepek teljesítéseként értelmezi.

Ennek megfelelően a szakmák kialakulásának és folyamatos változásának dinamikáját próbálja megragadni.

Az 1970-es évektől kezdve új irányt vesz a professzionalizáció vizsgálata: előtérbe kerül a hatalom diskurzusa (Johnson, 1972, Freidson, 1986, Larson, 1977, Saks, 1995). Eszerint a szakmává válás folyamata egy szűkebb szakmai csoport érdekérvényesítéseként ragadható meg. Treiman (1977) nyomán Abbott (1988) is feltárja a szakmák közötti versengés tényét, a szakmák között hierarchiát lát, különbséget tesz az ún. magas presztízsű szakmák, az alárendeltebb szakmák (utóbbiakat Etzioni semi-profession-nek¹ nevezi, 1969) és az újonnan létrejövő szakmák között.

1.3. PROFESSZIONALIZÁCIÓ ÚJ MEGKÖZELÍTÉSSEN

Az újabb professzionalizációs elméletek a szakmai határok elmosódására, a szakmává válás módozataira és a professzionalizáció különböző szintjeinek és szereplőinek vizsgálatára helyezik a hangsúlyt (Saks, 2003, Evetts, 2003, 2006). Hanlon (1998) és Boyce (2008) a professzionalizációt új oldalról vizsgálva a professzionalizáció piacivá válásának, elüzletiesedésének jelenségét mutatja be. A szakértőtől elvárják, hogy a kliens érdekében járjon el, figyelembe véve a szervezeti előírásokat (pl. pénzügyi keretet, minőségellenőrzést), és egyfajta menedzseri szemléletet követve. Más interpretációban ez a megközelítés a szakértői tevékenység közvélemény általi elismerésének fontosságára hívja fel a figyelmet. Ugyanakkor ez az elméleti irány is megerősíti, hogy a professzionalizációval az egyes szakértők és a kollektív szakma célja a foglalkozás státuszának emelése, magasabb szakmai presztízs elérése (Kuhlmann, 2004).

---

¹ A félprofessziók újonnan alakuló, alkalmazotti státuszú munkák, amelyeknél a lényegi vonások még nem kristályosodtak ki. Általában szolgáltató-humán területen dolgozókat értette alatta, ilyen pl. az ápolónő, a szociális munkás, tanár, könyvtáros, gyógyszerész, tőzsdeügynök.

További elméleti előrelépés a szakma munkajellemzőinek, a munkavégzés módjának szociológiai szempontú vizsgálatára irányuló kutatások megjelenése: a szakmák korábban egyeduralkodó makroszintű elemzése helyett egyre többen egyéni szintű elemzést alkalmaznak (Kuhlmann, 2004, Dahle, 2008, et al). A kereslet folyamatos változásához, valamint a menedzsment módszerek fejlődéséhez igazodva (Boltanski és Chiapello, 2006) a munkavégzés jellemzői, a munka sokszínűsége vagy monotonitása, az autonómia, a rugalmasság és a függetlenség kérdése, valamint a szakmai identitás és a foglalkozások nemi-etnikai jellemzői kerülnek középpontba (Kuhlmann, 2004:71). A Voß és Pongratz (2001) által bevezetett „munkaerővállalkozó” fogalma erre a változásra reflektál. A „munkaerővállalkozó” kifejezés arra a tényre utal, hogy több gazdasági ágazatra, szakterületre jellemző hagyományos taylori irányító-végrehajtó funkció éles elválasztása elmozdul a nagyobb egyéni felelősség és rugalmasság irányába. Ez sok esetben magasabb munkaterheléssel jár és a privát szféra erőforrásainak (mind az időt tekintve, mind anyagi értelemben) felhasználását kényszeríti ki (Formádi, Mayer, 2008). A „munkaerővállalkozó” esetében megfigyelhető az önkontroll erősödése és az életvitel önkéntes alárendelése a munkának, illetve a munkahelyi viszonyoknak, valamint az életvitel elüzletiesedése. A munkavállaló indirekt módon rákényszerül, hogy a piaci és belső versenyben a munkaképesség fejlesztése révén is megállja a helyét. A munka, feladatok jellege nagyobb szintű kognitív komplexitást igényel: a feladatokat komplexen kell kezelni, strukturálni-szelektálni kell az információt, gyorsan kell alkalmazkodni az elvárásokhoz és csoportviszonyokhoz, illetve a megfelelő eszközt kell választani a megfelelő időben.

II. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

A disszertáció logikai felépítése öt fejezetre épül, melyben először a disszertáció mintaterületének választott turizmus piacát, szereplőit, a turisztikai

alágazatokat – az egészségturizmust és a konferencia- és rendezvényturizmust – mutatom be röviden, valamint elemzem a turisztikai foglalkoztatás mennyiségi és minőségi jellemzőit, továbbá felvázolom a jelenlegi turisztikai munkaköröket.

A második fejezetben áttekintem a szakmák és a szakmává válás elméleti kereteit, melyek segítségével meghatározom az elemzésnél kiemelten vizsgált attribútumokat. A klasszikus elméleti keretek mellett bemutatom a professzionalizáció új megközelítéseit, melyek a szakmai jellemzők mellett/helyett a munkavégzés jellemzőire helyezik a hangsúlyt.

A harmadik fejezetben felvázolom a disszertáció módszertani hátterét, bemutatom a kutatási modellt, az alkalmazott módszereket és a kutatás lépéseit.

A negyedik fejezetben ismertetem az empirikus kutatások eredményeit, mely először is bemutatja a turisztikai munkakörök, képesítési igényeit, a munkavégzés jellemzőit, valamint a kvalitatív vizsgálat eredménye alapján meghatározza a turisztikai szakmákat, a szakmává válás folyamatát és az abban érintett szereplők feladatkörét. Ennek eredményeként felvázolok egy professzionalizáció dinamikáját bemutató fejlődési modellt, mely alkalmas lehet újonnan professzionalizálódó területek modellezésére.

Az ötödik fejezetben megfogalmazom a téziseket, röviden összefoglalom az eredményeket. A disszertáció a további lehetséges kutatási irányokkal zárul.

III. KUTATÁSI MÓDSZERTAN

Módszertanilag kevert kutatási stratégiát alkalmaztam, a különböző módszerek optimális kombinációjára törekedtem (pragmatikus paradigma). A releváns és átfogó eredmények elérése érdekében kvantitatív és kvalitatív eszközöket egyidejűleg alkalmaztam. A kvalitatív kutatási módszerek felhasználásával tudtam elhatárolni a szakmákat a foglalkozásoktól, míg a kvantitatív eszköztár a szakma-jellemzőknek és a munkavégzés szempontjainak

megismeréséhez járult hozzá. A kutatás ontológiai alapját a turizmus elmélete és a szakmák klasszikus és modern elméleti háttere, fogalomkészlete szolgáltatta. A kutatás episztemológiai alapja egyidejűleg alkalmazza az objektív és szubjektív megközelítéseket, a szakmává válással és a munkavégzéssel kapcsolatos jelentéstartalmak a kérdőívekből és a mélyinterjúkból származnak.

Első lépésben kvantitatív feltáró kutatás keretében az egészségturisztikai munkakörök vizsgálatára került sor a munkaerő kiválasztásért felelős vezetők körében végzett kérdőíves adatfelvétel segítségével. Ez kitért az egyes munkakörökhöz kapcsolódó képességek, készségek, formális elvárások feltárására és a munkavégzés jellemzőinek különböző szempontok szerinti vizsgálatára (pl. autonómia, önállóság, a munka változatossága). Második lépésben a szakmává válás folyamatának modellezéséhez kvalitatív interjút készítettem kizárólag a vendégekkel közvetlen és napi kapcsolatban álló, egészség- illetve turisztikai szolgáltatásokat nyújtó dolgozókkal, munkavégzésük tevékenységének mélyebb feltárása céljából. Kiegészítő jelleggel kvalitatív tartalomelemzést végeztem, megvizsgálva a munkaköri leírásokat, valamint a szakmai szervezetek és oktatási intézmények hozzáférhető adatait, dokumentumait, honlapjait.

A kutatás nem terjedt ki a teljes egészségturisztikai alágazatra, kizárólag annak szignifikáns részét képező gyógy- és/vagy wellness fürdőkre koncentrált. A vizsgálati egységek kiválasztása kvóta szerinti nem valószínűségi mintavétellel történt, a létesítmény fennállásának az ideje (több tízéves múltra tekint vissza vagy újonnan létesült intézmény) és a létesítmény jellege (kizárólag egészségügyi és/vagy wellness fürdő) alapján. A kiértékelés 60 fürdőben – 11 hazai és további 49 európai fürdő (cseh, görög, német, olasz, osztrák és román) – 270, a fenti kritériumoknak megfelelt egészségturisztikai

munkakörrel felvett kérdőív alapján történt. Ez lehetőséget adott az egyes országok közötti különbségeket és hasonlóságokat feltáró összehasonlító elemzés elkészítésére. A kvantitatív elemzés kiegészült 106 mélyinterjúval a szakmai pályaválasztás és az aktuális munkajellemzők alaposabb megismerése érdekében. Az egészségturizmus területén a professzionalizáció szintjének feltárása céljából a szolgáltatók, jelen esetben a fürdők mellett a szektor érdekképviselőit ellátó szakmai szervezetek tevékenységének vizsgálatára is sor került kvalitatív kutatás és tartalomelemzés keretében.

A kutatásom másik mintaterületén, a rendezvényszervezési piacon szintén kvantitatív és kvalitatív vizsgálatot folytattam a fent felsorolt témakörök elemzéséhez, valamint ezen a területen is a kutatás kiegészült tartalomelemzéssel. A rendezvényszervezési piacon a rendezvényszervező cégeket és a rendezvényszervezéssel kapcsolatos szakmai szervezeteket vizsgáltam. A felmérésbe 25 szakmai rendezvényszervező cég került, amelyből tizenhat konferencia és vállalati rendezvényszervező (PCO), négy kiállításszervező és öt fesztiválszervező profilú vállalkozás. A mintanagyság – becslések alapján – a PCO-k esetében a piac felét adja, a kiállítás-szervezők egynegyedét és a fesztiválszervezők cégek töredékét. A vizsgálati egységek kiválasztása nem valószínűségi mintavétellel történt, takarékos módszerrel. A rendezvényszervező vállalkozásoknál a vezető, rendezvényszervezőként és a cég képviselőjeként válaszolt – utóbbi elsősorban a vállalkozás általános adatainak bemutatását szolgálta, a munkaerővel kapcsolatos elvárásokat ismertette, míg rendezvényszervezőként a gyakorlati munkáról, a munkavégzés jellemzőiről adott tájékoztatást. A rendezvényszervezés valamely területéhez kapcsolódó szakmai szervezetek teljeskörű felmérésére is sor került: ez részben postai és telefonos megkérdezéssel, részben személyes megkérdezés formájában és tartalomelemzéssel történt.

Az egészségturizmus és a rendezvényszervezés területén végzett kutatásom idődimenzióját tekintve keresztmetszeti vizsgálatnak tekinthető.

Az interjúk elemzéséhez az Atlas.ti kvalitatív elemzési szoftvert használtam. A kódok egy része az előzetes ismeretek alapján (*a priori*) került meghatározásra, míg a kódlista nagyobb része *in vivo* (nyitott) kódokat tartalmazott. Az axiális kódolás további részletek feltárását, újabb kategóriák beazonosítását és szisztematikus vizsgálatát tette lehetővé (szakmává válás okai, érintett szereplők, erőforrások használata alapján). A kvantitatív adatok elemzése SPSS számítógépes program segítségével történt, egyváltozós és többváltozós módszert (főkomponens-elemzést és variancia-analízist) egyaránt alkalmazva. Az alapmegoszlások (gyakorisági és marginális eloszlások középérték segítségével) kiegészültek keresztábrákkal, valamint adatredukciós eljárásokkal.

A rendelkezésre álló dokumentumok, információk alapján az oktatási intézményeket, az egészségturisztikai és rendezvényszervezői munkaköröket, a szakmai szervezetek alaptevékenységét és működési szabályzatát tartalomelemzéssel elemeztem.

IV. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

4.1 EGÉSZSÉGTURISZTIKAI ÉS RENDEZVÉNYSZERVEZŐI SZAKMÁK MEGHATÁROZÁSA

Tézis: A turizmus gazdaság elkülönülése más gazdasági szféráktól, valamint a terület belső differenciálódása már elérte azt a szintet, hogy egyes munkavégzési területek önálló szakmákként azonosíthatóak.

Az egészségturizmus gyors fejlődését mutatja a fürdőkben található egészségturisztikai munkaterületek bővülése: a felmérés idején fürdőnként átlagosan öt-hat különböző típusú egészségturisztikai munkakört azonosítottam.

Ettől eltérően, nagyobb számú egészségügyi munkakört egy-két régóta működő, széles szolgáltatási profillal rendelkező fürdőben lehetett találni (pl. 12-15 munkakört). Az egészségügyben a szakterületek különbözősége (gyógyterápia és/vagy turisztikai háttér) miatt a terület belső differenciálódása elérte azt a szintet, hogy az egyes munkavégzési területek önálló elismerést kaptak, különböző feltételrendszer mellett. A munkakör jellege és az iskolai végzettsége alapján a korábban definiált egészségügyi munkaköröket az alábbi típusokba soroltam:

- 1) *Egészségügyi tanácsadó* munkaköri csoportba sorolom a felsőfokú egészségügyi végzettséget igénylő munkaköröket (orvos, pszichológus, gyógytornász, terapeuták, dietetikus, egészségfejlesztő-wellness terapeuta, wellness tanácsadó);
- 2) *Életmód tanácsadó* csoportba sorolom a felsőfokú turisztikai és szabadidős végzettséget igénylő munkaköröket (wellness és spa menedzser, wellness tréner, fitness-sportoktató, animátor);
- 3) *Egészségügyi szolgáltató* csoportba a középfokú egészségügyi végzettséget igénylő munkaköröket (egészségügyi technikus, egészségügyi szakasszisztens, masszőr);
- 4) *Életmód szolgáltató* csoportba a középfokú turisztikai és szabadidős végzettséget igénylő munkaköröket (fitness-wellness asszisztens, wellness kozmetikus) és
- 5) *Bonyolítónak* nevezem a formális egészségügyi, turisztikai és szabadidős végzettséget nem igénylő munkaköröket (wellness recepciós, szaunaszemélyzet, fürdőszemélyzet).

A rendezvényszervezésnél is megfigyelhető a területi differenciáltság, és a szakmai tevékenységek sokszínűsége, bár az egészségügytel ellentétesen az elméleti kerete azonos diszciplínára épül. A rendezvényszervezési munka legalább középfokú végzettséget igényel, az

érettségi minimum elvárás. A megkérdezettek között a közép- és felsőfokú végzettségűek aránya közel azonos. A rendezvényszervezés esetében a rendezvény jellege alapján különíthetők el a munkakörök, így a konferenciaszervező, kiállításszervező, kulturális rendezvényszervező, esküvőszervező.

4.2 EGÉSZSÉGTURISZTIKAI ÉS RENDEZVÉNYSZERVEZŐI MUNKAKÖRÖK SZAKMAI ÉS MUNKAVÉGZÉSI JELLEMZŐI

Tézis: A munkavégzés jellegére mindkét esetben – a fürdőkben és a rendezvényszervezési piacon – az önállóság, autonómia és rugalmasság csak korlátozottan jellemző.

A kutatási eredmények nem támasztották alá, hogy az egészségturisztikai szakmai munkát nagyfokú önállóság, autonómia és rugalmasság jellemezné. A válaszok alapján az egészségturisztikai munkakörökben dolgozók 88%-a egy előre meghatározott munkarendet követ, a feladatok sorrendje kötött. Egyes területeken a rugalmasság, önállóság kérdése a menedzsment által meghatározott keretek és korlátok mellett működhet (például a nyitvatartási idő, reggeli és délutáni műszak), azon túl a dolgozó rendelkezhet a napi időbeosztása felett. A térbeli rugalmasság a szolgáltatásnyújtási tevékenység helyhez kötöttsége miatt nem jellemző az egészségturisztikai szakmák esetében. A foglalkoztatás mennyiségi rugalmassága a nyári időszakban megfigyelhető, a megnövekedett kereslet kielégítése érdekében szezonálisan alkalmazott gyakornokok, animátorok, sportedzők esetében. A funkcionális rugalmasság a fürdőkben formálisan nincs jelen, de a gyakorlatban nem ritka, hogy besegítenek egymásnak a munkatársak, ha a kereslet úgy kívánja (azonos képességeket igénylő munkakörök esetében). A vizsgált szakmák operatív szintbe sorolhatók, mégis a munkakörök szinte mindegyikében a dolgozó felelős saját munkájának az ütemezéséért és tartalmának meghatározásáért, betartva a tevékenység

gyakorlására vonatkozó minőségbiztosítási eljárásokat (például a masszázs pontos tartalma). Ugyanakkor a vizsgált fürdőkre jellemző a gyakori – felettesi – ellenőrzés és a szolgáltatás jellegéből adódóan a fogyasztó általi erős kontroll. Összességében a munkavégzés önállósága, rugalmassága csak korlátozottan jellemző a munkakörökre, nem mutat összefüggést végzettségi terület, foglalkoztatási jellemzők szerint, elsősorban a menedzsment döntésétől függ, hogy milyen mértékben ad önállóságot a munkavállalónak. Ebben a vonatkozásban tehát nem a szakmai, hanem a menedzsment logika érvényesül.

A rendezvényszervezés területén a menedzsment („vezető” rendezvényszervező) által meghatározott kereteken belül a munkavégzés jellegét tekintve önálló munkavégzés és önkontroll jellemzi a munkatársakat, egy meghatározott eljárási módot követve a napi munkabeosztásukat maguk alakítják (a piaci körülményeket figyelembe véve). A megfigyelhető korlátozások a minőségbiztosítási eljárások betartására irányulnak, amelyek a munkát végző asszisztensek döntését is korlátozzák. Az autonómia másik aspektusa a munkaidő rugalmassága. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a munkaidő többnyire rugalmas a menedzsment által megszabott bizonyos korlátok figyelembevételével (rendszerint a rendezvény időpontjának közeledtével egyre több korlátozás figyelhető meg a napi munkaidőt illetően), egyébként a munkatársak rugalmasan alakítják napi munkaidejüket. Térbeni rugalmasság a rendezvényszervezésre kevésbé, illetve korlátozottan jellemző: a jelentkezések koordinálása, foglalások kezelése, kiadványszerkesztés elvégezhető lenne hordozható számítógépen otthon, de legtöbbször a rendezvényszervezők az irodában végzik munkájukat, ahol minden munkatárs követheti a munka pillanatnyi állását (pl. a jelenlegi foglalást, beérkezett előadásanyagokat stb.). Bár a munkavégzés a rendezvény ideje alatt eltér a megszokottól, de nem tekinthető rugalmasnak, mivel az iroda települ ki a rendezvény helyszínére. Számszerű és a funkcionális rugalmasság is megfigyelhető: a megnövekedett munkaigényt a rendezvény előtti napokban és

a lebonyolítás ideje alatt hostessekkel, gyakornokokkal, önkéntesekkel látják el a cégek. Funkcionális értelemben a munkatársak képzése és gyakorlata lehetővé teszi az átcsoportosítást: a feladatokat is váltogathatják rendezvények alkalmával, pl. az egyik esetben valaki a regisztrációért felel, míg a másik rendezvényénél kiadványokat szervez.

Tézis: Az egészségturizmus és a rendezvényszervezés területén a szaktestületi-kontroll eltolódik a piaci kontroll irányába, nem a szakértő szabja meg a szolgáltatást, hanem a kliens képes kifejezni az igényeit, megszabja a kért szolgáltatást.

A szakértő kliens feletti ellenőrzése a gyógyászati szolgáltatások esetében kézenfekvő: a felsőfokú egészségügyi végzettséget igénylő munkakörök (pl. orvos, terapeuta, gyógytornász), a korábban definiált egészségügyi tanácsadó csoport esetében a tanácsadó szerep erősen előíró jellegű. Az egészségügyi szolgáltató jellemzően az orvos utasításai szerint végzi a kezeléseket, így a kliens számára az egészségügyi tanácsadó és szolgáltató előírásai iránymutatóak, azonos mértékben számítanak. Az életmód tanácsadó (pl. fitness-sportoktató, wellness tréner) és életmód szolgáltató (pl. fitness-wellness asszisztens, wellness kozmetikus) szakértő pozíciója egyértelműen gyengébb, inkább ajánló, támogató jellegű, de nem előíró. A bonyolítónak nevezett, formális egészségügyi, turisztikai és szabadidős végzettséget nem igénylő munkakörök (wellness recepciós, szauna személyzet, fürdőszemélyzet) kliens feletti ellenőrzése korlátozott.

Ugyanakkor a piaci hatás erősödését jelzi, hogy a szolgáltató folyamatosan szembesül a megújulás, fejlődés szükségességével. A képzéseken való részvétel kiemelt fontosságú, mert a kliensek egyre tájékozottabbak, tapasztaltabbak a módszerekkel kapcsolatban, konkrét elképzeléseik vannak, így a szolgáltatónak is követnie kell az újabb trendeket, eljárásokat, mivel a kliensek elvárják, hogy ismerje-alkalmazza azokat. A szakértő már nem képes a

fogyasztót korlátlanul befolyásolni, hiszen az nem a parsons-i kiszolgáltatót, minden szaktudást nélkülöző *kliens*, hanem mindinkább *tudatos fogyasztóvá* vált, aki képesek kifejezni igényét és elvárásait. Ugyanakkor a szakértő kereteit megszabja a szolgáltató (munkaadó) és a biztosító is.

A rendezvényszervezés esetében is megfigyelhető, hogy az egyre tájékozottabb kliensek képesek kifejezni igényüket és elvárásaikat az adott rendezvénnyel kapcsolatban, ráadásul eltérő szintű piaci ismerettel is rendelkezh(et)nek. Problémát ez esetben is az objektív kereskedelmi érdekektől mentes értékelések, információ megszerzése jelenti, ami viszont a szervező és a megrendelő közötti kapcsolat elmélyüléséhez vezet.

4.3 PROFESSZIONALIZÁCIÓ FOLYAMATA

Tézis: A professzionalizáció attribútum-alapú fejlődési modelljét tekintve a vizsgált területek a fejlődés különböző szintjein vannak, néhány munkakör professziónak minősül, de nagyobb részben nem érték el a strukturalista-funkcionalista értelemben vett szakmává válás teljes fokát, így félprofesszióknak tekinthetőek.

A szakmák-foglalkozások hierarchiájában nemcsak az elméleti tudás alapú lehatárolás alkalmazható, hanem különleges ismeret, elsajátított készség és magas szintű egyéni autoritás is alapja lehet a szakmai minősítésnek. Ezek alapján egyértelműen *szakmának* minősül az egészségügyi tanácsadó foglalkozások közül a gyógytornász, dietetikus, orvos, pszichológus. *Félprofessziónak* minősül az egészségügyi tanácsadó csoportból az egészségfejlesztő-wellness terapeuta, hidro/elektro/kinoterapeuta, az egészségügyi szolgáltatók körébe tartozó egészségügyi technikus, egészségügyi asszisztens, masszőr, valamint az életmód tanácsadói munkakörök (animátor, wellness tanácsadó, wellness és spa menedzser, a fitness-oktató). Nem minősülnek szakmának az életmód szolgáltatók (fitness-wellness asszisztens,

wellness kozmetikus), az életmód tanácsadók közül a wellness tréner, és a bonyolító munkakörök (szaunaszemélyzet, fürdőszemélyzet, wellness recepciós).

A szakmai jellemzők megléte alapján a rendezvényszervezésen belül szakmának minősül a konferenciaszervező, kiállítás-szervező és kulturális rendezvényszervező, félprofesszionának tekinthető a party szervíz szolgáltató, esküvőszervező és (még) nem tekinthető szakmának a közösségi rendezvényszervező, továbbá a politikai rendezvényszervező.

Meg kell jegyezni, hogy a szakmai jellemzők folyamatosan változnak, így a kutatás a szakma-félprofesszió-nem professzió közötti átmenet aktuális állapotát tükrözi. A professzionalizációs szintek közötti határok a valóságban elmosódnak, mivel a munkavégzés jellemzőiben feltételezett önkontroll, nagyobb fokú rugalmasság és önállóság sok esetben nem a munkakörtől függ, hanem a vezetőség, menedzsment döntésétől, mely a piaci hatás, a menedzsment szemlélet erősödésére utal.

4.4 EGY IDEÁLTÍPIKUS PROFESSZIONALIZÁCIÓS MODELL FELVÁZOLÁSA

Tézis: A professzionalizáció mind az egészségturizmus, mind a rendezvényszervezés területén nem állami kezdeményezésre, hanem belülről szerveződik: az első esetben egyes szolgáltatók erős szerepvállalásának eredményeként, míg a rendezvényszervezésnél a szakmai szövetségek önszerveződésével.

Az egészségturizmusban a szakmává válás folyamata a szakma (szolgáltatók/ szolgáltatói csoportok és szakmai szövetségek) kezdeményezésre indult el, az állami szerepvállalást a szakma kényszerítette ki. Az egészségturizmus újonnan fejlődött területein – a wellness területeken – néhány év alatt megvalósult az oktatási rendszer kiépülése. Az egészségturisztikai

szolgáltatások iránti érdeklődés növekedése (pl. fürdőlátogatás, szauna-használat, masszázs kipróbálása, mozgásprogramokon való részvétel) elősegíti a szolgáltatás közvélemény általi elismerését, fontosságát. A szakmává válás háttérben álló promóció, vagyis az egész folyamatnak a gazdasági haszna a szereplők szempontjából nem kérdéses – a terület alátámasztja Hanlon (1998) és Boyce (2008) professzionalizációs elméletét. Mindamelllett a szakmává válás nemcsak a szolgáltatás gyakori használatára ösztönzésének eszköze, hanem a szolgáltatások fenntarthatóságát és minőségbiztosítását is célozza, mely egyaránt érdeke a szolgáltatónak és a fogyasztónak.

A rendszerváltás óta a rendezvények szerepe, jelentősége, előnyei széles körben ismertté váltak, a rendezvények mind mennyiségi, mind minőségi szempontú fejlődése ezt támasztja alá. A fejlődés legfőbb mutatója a rendezvények iránti kereslet növekedése és nagyobb publicitás, ugyanakkor a rendezvényszervezésnél a professzionalizáció folyamata majdnem 15 évet vett igénybe. A szakmai szervezet már a kilencvenes években megkezdte a rendezvényszervezés állami szakmai elismertetését. A folyamat gazdasági haszna a rendezvényszervezés esetében sem kérdéses.

A két terület alapján felvázolható professzionalizáció dinamikája a következő lépésekből épül fel:

1. Szakterület kialakulása

A vizsgált szakterületek más szakterület(ek)ből alakulnak ki, elsősorban a változó piaci igényeknek köszönhetően. Egyfelől a kereslet növekedése infrastrukturális fejlesztéseket generál és újabb munkaterületek, munkahelyek megjelenését eredményezi, másfelől a kliensek a feladatok bonyolultsága miatt vagy szakmai tanácsért – hogy pénzt, időt és energiát takarítsanak meg az optimális megoldás megtalálása érdekében – szakértőhöz fordulnak. Kezdetekben a szakterületek a professzionalizáció „előszobájában”, ún. *előszakmai (pre-profession)* státuszban helyezkednek el. Ebben az előszakma

státuszban a szakmai jellemzők (tudásbázis, intézményesülés, autoritás) még hiányosak. Általában az előszakmát átmeneti állapotnak tekintjük, amelyben egy foglalkozás megkezdzi az önálló szakmai mezővé alakulását, elkezd kiépíteni és teljesíteni a szakmai kritériumok rendszerét.

2. Szakterület felemelkedése, a szakma belső strukturálódása

A következő szakasz a szakma „felemelkedése”, vagyis a szakmai jellemzők kialakulása. Kezdetben az előszakmák a szakmai kritériumokkal különböző mértékben rendelkeznek, elsődleges számukra a kliens-oldali elfogadás, a piaci kereslet kielégítése. A változó környezetben a szakértők törekednek az új piaci logikára reagálni, lépéseket tenni, a kliensek elvárásainak megfelelően specializált, egyedi igényekre szabott szolgáltatások kínálni, amely szintén a szakterület belső strukturálódását, alszakmákba tagozódását eredményezi.

Amennyiben a szakmává válás folyamata hosszú időszak alatt megy végbe, mielőtt kiteljesedne a szakmává válás, a vizsgált terület a változó és növekvő keresletnek köszönhetően felaprózódik, belsőleg szegmentálódik, alterületekre, ún. *alszakmákra (sub-profession)* specializálódik. Ezek a specializációk ugyanarra a tudásbázisra épülnek, de azt különbözőképpen alkalmazzák (az etikai kódex, a munkavégzés jellemzői, szervezeti háttére eltérő lehet).

3. Szakterület elismerése, szakmák kiemelkedése

A szakterületen belül az egyes alszakmák szakmai elismerése attól függ, hogy mennyire hatékonyan tudják az „alszakma” szakmává válásában érintett szereplők – az állam, a szakmai szervezet, és a fogyasztó – a szakmai kritériumrendszer megteremtését. Így általában azok a területek minősülnek teljes joggal szakmának, amelyek teljes körűen rendelkeznek speciális tudással, intézményesült szakmai kritériumokkal és nagyfokú autoritással. Ezek a

professziók a működésükhöz szükséges erőforrásokat (a tudást, az erős szakmai szervezeti bázist) a még félprofesszió szintjén álló munkakörökkel tovább erősíthetik (pl. szakmai szervezeti tevékenységgel, minősítő rendszer átvételével).

A professziók kiemelkedése a szereplők közötti „párbeszeden”/erőviszonyon alapuló együttműködéstől függ, ennek megfelelően a professzionalizáció folyamata is folyamatosan változó intenzitású. A szakmává válás folyamatában az egyes szereplők súlya, reakciója a másik szereplő lépésére eltérő hatékonyságú: az állami jogszabályalkotás reagál a leglassabban az új piaci igényekre, miközben a szakmai szervezetek tagjai készen állnak az új kihívásokra új készségeket, kompetenciákat kialakítani a fogyasztók kiszolgálása és bizalmának megtartása érdekében. A piaci, menedzsment szemlélet erősen meghatározza a szakmák alakulását, melyben a professzionalizáció nem elsősorban a szakmai érdekek mentén formálódik, hanem piaci, iparági jellemzők (kereslet igények, trendek, vendégkör, menedzsment) alapján.

V. FŐBB HIVATKOZÁSOK

Abbott, A. (1988): *The System of Professions: An Essay on the Division of Labour*. Chicago University Press, Chicago

Boltanski, L.; Chiapello E. (2006): *The New Spirit of Capitalism*. Verso, London

Boyce, A. (2008): Professionalism meets entrepreneurialism and managerialism. In Kuhlmann, E. & Saks, M. (eds) *'Rethinking professional governance: International directions in health care'*, Policy Press, Bristol, pp 77-95.

Dahle, R. (2008): Free riders in a fluid system. In Kuhlmann, E, Saks, M. (eds) *'Rethinking professional governance'*, Policy Press, Bristol, pp 173-187

Etzioni, A. (1969): *The semi-professions*. Free press, New York

- Evetts, J. (2003): The Sociological Analysis of Professionalism. *International Sociology*, vol 18, no 2, pp 395-415.
- Evetts, J. (2006): Short note: The Sociology of Professional Groups. *New Directions. Current Sociology*, vol 54, no 1, pp 133-143.
- Friedson, E. (1986): *Professional Powers*. Chicago and London: The University of Chicago Press
- Friedson, E. (2001): *Professionalism. The Third Logic*. Cambridge: Polity Press
- Formádi, K., Mayer P. (2008): *Work and private life in rural tourism*, In: ed. University of Wrocław, Conditions of the Foreign Tourism Development in Central and Eastern Europe. Vol. 10., pp. 387-397
- Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, Stanford
- Hanlon, G (1998): Professionalism as Enterprise: service class politics and the redefinition of professionalism. *Sociology*, vol 32, no 1, pp 43-63
- Hughes, E. (1958): *Men and Their Work*. New York: Free Press.
- Johnson, P (1972): *Professions and Power*. London Macmillan
- Kuhlmann, E. (2004): Post-modern times for professions In Svensson, G. Lennart (ed) *Professions: Continental European and Anglo- american approaches. (Thematic Issue) Knowledge, Work and Society 2/2*, 69-90
- Larson, M.S. (1977): *The Rise of Professionalism. Sociological Analysis*. University of California Press, Berkeley
- Parsons, T. (1951): *The social system*. Free Press, New York
- Saks, M. (2003): The Limitations of the Anglo-American Sociology of the Professions. In Gadea, Charles (ed): *Professions and Knowledge. Knowledge, Work and Society 1/1*
- Treiman, D. (1977): *Occupational prestige in comparative perspective*. Academic Press, New York
- Voß,G.,Pongratz,H.(2001): From employee to „entreployee“ – towards a „self-entrepreneurial“ work force? *Sozialwissenschaftliche Informationen*, pp42-52

VI. TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓK

Formádi, K. (2009): *New discourse of professionalism: case of event management*, In: Advances in business tourism research. ATLAS Publication, Netherlands, pp. 17-29

Formádi, K.; Raffai, Cs. (2009): *New Professionalism in the Event Sector and its Impact in Hungary*, In eds Baum, T. Smith, K People and Work in Events and Conventions, Ch. 7, CABI Publication pp. 75-93

Formádi, K.; Gadár, L.; Mayer, P. (2009): *A Pannon Egyetemen végzetek szakmai életútja – a kezdet, a 2007. és 2008. évi végzetek felmérése*. Veszprém

Formádi, K.; Priszinger, K. (2009): *Conscious or trendy? Consumer's selection criteria in health-related tourism* In Marak, J., Wyrzykowski, J. (ed.): *Tourism Role in Regional Economy, Vol. II*. Wyzsza Szkola Handlowa, Wroclav, pp. 198-206

Formádi K; Mayer, P; Priszinger K. (2009): *Fashions and trends in wellness tourism in Central Europe*. In Marak, J., Wyrzykowski, J. (ed.): *Tourism Role in Regional Economy, Vol. II*. Wyzsza Szkola Handlowa, Wroclav, pp. 189-197

Formádi, K. (2009): *Personal career strategies in the wellness sector, Perspectives of seaside Tourism: Challenges for Science and Business*. Conference Paper, Klaipeda, Litvânia

Formádi, K.; Mayer, P. (2009): *Employee's value anticipation in event management*. *Journal of Tourism Challenges and Trends*. Vol.2. No.2. pp.115-128

Formádi, K.; Mayer P (2009): Employment as a factor of value creation in tourism, *Competitiveness in Tourism. Veszprémi Egyetem, Veszprém* (megjelenés alatt)

Formádi, K. (2008): From Health to Tourism: Being mobile in the Wellness Sector. In eds Kuhlmann, E. Saks, M. *Rethinking professional governance: International directions in health care*", The Policy Press, Bristol, pp. 187-201

Formádi, K. (2008): *Wellness szakmák vizsgálata*, Turizmus Bulletin 2008/2

Formádi, K.; Mayer, P. (2008): *Work and private life in rural tourism*, In: ed. University of Wroclaw, Conditions of the Foreign Tourism Development in Central and Eastern Europe. Vol. 10. Wroclaw, Lengyelország, pp. 387-397

Formádi, K. (2007): *Job cluster in the health and wellness tourism sector*. Comparative analyses on HWT jobs. Making Tourism Work: an Initiative for the Wellness and Tourism Sector. *Leonardo Project Paper*

Formádi, K.; Mayer, P. (2002): *Bevezetés a turizmusba társadalomtudományi megközelítésben*. Veszprémi Egyetem

Formádi, K. (2003): Turistatipológiák. In Mayer, P.: *Turizmus marketing I. Kutatás, fogyasztói magatartás*. Veszprémi Egyetem